

Bogoczová, Irena

Vztah religiozity a jazyka aneb o polské povaze církevní reformace na Těšínsku

Opera Slavica. 2022, vol. 32, iss. 4, pp. 59-63

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/OS2022-4-5>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.77062>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20230209

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Vztah religiozity a jazyka aneb o polské povaze církevní reformace na Těšínsku

Irena Bogoczová

(Ostrava, Česká republika)

RACLAVSKÁ, J., KOLBER, U., SZYMECZEK, J.: *Kazania cieszyńskie. O ich języku w kościele luteranckim. Czeski Cieszyn / Český Těšín: Konges Polaków w Republice Czeskiej, 2022. 311 s. ISBN 978-80-87381-31-1.*

Jedním z výrazných prvků lidské identity je spiritualita, víra, náboženství. Tím spíše, nejsou-li k dispozici jiné vhodné entity, jako např. stát či národ. Příslušnost jednotlivce k jisté církvi je, jak známo, významným faktorem konsolidačním (působícím směrem do skupiny) i delimitačním (ve vztahu k ostatním skupinám). Příslušníci stejného vyznání spolu kooperují, a to jak v rovině mentální (psychické), tak při tvorbě materiálních hodnot.

K praktikování víry je zapotřebí jazyka. Jazyk je nejen nástrojem komunikace mezi duchovním a věřícími či věřícími mezi sebou, ale také (hlavně) komunikace člověka s Bohem. Je prostředkem poznávání Boha, jeho vzývání i velebení. Musí být výstižný, mít dostatečnou razanci, moc. Jeho vlastnostmi jsou na jedné straně průraznost, účinnost, „opravdovost“, na druhé – důvěrnost, niternost, něžnost.

Na Těšínsku má náboženská pluralita dlouhou a bohatou tradici. Bez ohledu na politicko-vlastnické zájmy panovníků či místní šlechty a na měnící se příslušnost tohoto regionu k různým státním útvarům vedle římskokatolické církve zde působila (a nadále působí) církev protestantská a její denominace. Toto zjištění platilo nejen v časech panování Piastovců, Lucemburků či Habsburků (Těšínské knížectví¹), ale také pro první Československou republiku, období kolem Mnichova (připojení české části

1 Těšínské knížectví (1290–1920) tvořilo jeden celek a v letech 1653–1918 bylo součástí habsburské monarchie. Zabíralo plochu 2 282 km² a jeho střediskem bylo město Cieszyn/Teschen. Na základě rozhodnutí vítězných velmocí učiněného v červenci r. 1920 v belgickém Spa došlo k rozdělení Těšínska, které nebylo snadné, neboť o tento strategicky významný průmyslový region projevovaly mimořádný zájem oba nástupnické státy – Polsko i Československo. Teprve v této době začíná na okraji historického jádra Cieszyna vznikat město Český Těšín.

Těšínska k Polsku v letech 1938–1939), druhou světovou válku (připojení k Německu) nebo dobu po únoru 1948.

S novým učením německého teologa a církevního reformátora Martina Luthera bylo těšínské Slezsko konfrontováno poměrně brzy. Jeho myšlenky zde skutečně dopadly na úrodnou půdu a korespondovaly s přirozenou skromností a pracovitostí místního lidu. Lutherovým stoupencem se stal piastovský těšínský kníže Kazimír II. (1477–1528) a následně vůdce tehdejší nekatolické opozice, evangelický hrabě Jan z Pernštejna, který byl poručíkem neplnoletého knížete Václava III. Adama, Kazimírova vnuka. Již v r. 1540 byly na Těšínsku povoleny protestantské bohoslužby, a poté co luterskou církev (augsburského vyznání) podpořil i samotný kníže Václav Adam, se Lutherovo učení stalo na Těšínsku vedoucím a katolickou víru si zachovalo jen několik málo místních šlechtických rodů.

Vývoj reformace byl bohužel přerušen překvapivou konverzí Václava syna, knížete Adama Václava, a po r. 1609 začala na evangelickém Těšínsku rekatolizace, která – byť v mírnější podobě – pokračovala i v době vlády Adamovy dcery, kněžny Alžběty Lukrécie. Na základě jejího nařízení byla protestantům v r. 1629 oficiálně zapovězena městská práva a věhlasný těšínský rodák, protestantský kněz Jiří Třanovský musel do exilu. Po smrti kněžny v r. 1653 se Těšínsko dostalo do rukou antireformačních Habsburků a pronásledování nekatolíků zesílilo. Přívrženci evangelické víry se museli scházet tajně, v beskydských lesích, mimo lidská obydlí. Urputnost, s níž těšínská protestantská většina vzdorovala rekatolizaci, zachycuje rčení: „tvrdý (pevný, odolný) jako luterská víra kolem Těšína“.² Dodejme, že ona rekatolizace znamenala zároveň germanizaci regionu, v němž se používaly různé úřední (a bohoslužebné) jazyky – kromě kosmopolitní středověké latiny to byla němčina, čeština a v běžném dorozumívání – slezskopolské nářečí.

Naštěstí pro těšínské evangelíky se rakouský císař Josef I. po prohrané válce se švédským králem Karlem XII. musel zavázat k ústupkům ve prospěch protestantů, a to nejen na Těšínsku, ale v celém Slezsku. V rámci plnění tzv. altranstädtské dohody (uzavřené 1. 9. 1707) bylo slezským protestantům navrženo 128 kostelů a byla povolena výstavba šesti kostelů nových, tzv. milostiných (něm. Gnadenkirchen, tj. postavených z císařovy milosti).³ Se zřetelem k jazykové kompetenci drtivé většiny věřících (nositelů zmíněného dialektu) zvažoval zdejší pastor Jan Muthman jako jazyk

2 RÓŻAŃSKA, A.: Religia jako płaszczyzna funkcjonowania stereotypów w świadomości młodzieży pogranicza polsko-czeskiego. In: LEWOWICKI, A., GRABOWSKA, B. (eds): *Společnosti pogranicza. Wielokulturowość, edukacja*. Cieszyn: Uniwersytet Śląski – Filia w Cieszynie, s. 86–98.

3 Tyto kostely vznikly v Zahání (pol. Żagań), Kožichově (Kožuchów), Jelení Hoře (Jelenia Góra), Kamenné Hoře (Kamienna Góra, něm. Landeshut), Miliči (Milicz) a Těšíně (Cieszyn) a největší z nich je zrovna ten těšínský. Jmenuje se Ježíšův kostel, byl postaven v letech 1709–1723 a po slezských válkách se stal jediným evangelickým svatostánkem v celém Rakousku, který tajně navštěvovali i nekatolíci z Moravy, Čech a Uher.

inaugurační řeči u příležitosti otevření těšínského kostela polštinu. S ohledem na šlechtu a měšťanstvo ji však nakonec nahradil němčinou.

Století 18. tak pro Těšínské evangelíky znamená dobu hájení, společenského a kulturního vzestupu, což mělo příznivý dopad na celý region. Velký podíl na tom měli právě evangeličtí faráři, kteří zde působili také jako učitelé v církevní škole, překladatelé, dovozci a distributoři polských náboženských knih, autoři polských učebnic náboženství a další původní církevní literatury. Těšín byl po jistou dobu centrem pietismu, evangelického hnutí, jež zdůrazňovalo neokázalou, soukromou, individuální zbožnost. Svou bohatou činností zaměřenou na vzdělávání a šíření osvěty podnítili těšínský pastoři k obdobné aktivitě také místní katolické duchovní a církevní řády. V otázce jazyka však katolíci zůstali i nadále věrní latině. Proces vedoucí k rovnosti katolíků a nekatolíků byl naplněn tolerančním patentem vydaným císařem Josefem II. v r. 1781.⁴ Císařské patenty sice regulovaly společenské vztahy v oblasti vyznání, z hlediska jazykového či „národnostního“ však neměly na zdejší poměry větší vliv.

Situace se změnila teprve roce 1848, kdy se probouzí národnostní cítění obyvatelstva. V této revoluční době jsou politicky angažovaní Těšínané, mezi nimiž byla řada evangelických duchovních, ještě relativně jednotní, neboť je zprvu spojoval boj proti stejnému (habsburskému) nepříteli. V rámci slovanské vzájemnosti spolupracovali např. ředitel evangelického gymnázia Josef Fischer, pastor Jan Winkler (rodák ze Vsetína) či advokát Ludvík Kludský, jimž byla rozhodně bližší česká kultura a český jazyk, se zástupci polského národního hnutí a poslední jmenovaný dokonce finančně podporoval polskojazyčný společensko-politický týdeník *Gwiazdka Cieszyńska*. Obdobně panslavistické byly postoje redakce tohoto periodika, která původně nabádala čtenáře ke spolupráci s místní českou (moravskou) kulturní elitou. Dlužno přiznat, že polské národní hnutí navázalo kontakty s Haličí a na Slovanském sjezdu v červnu 1848 v Praze prosadilo účast delegace z Těšínska v rámci polsko-ukrajinské sekce, nikoliv sekce česko-slovenské, jak původně zamýšleli pořadatelé akce.⁵ Právě národnostní česko-polské konflikty nastaly však až po r. 1918.

Jak již bylo zmíněno, na Těšínsku se používalo více jazyků (postupně i souběžně: latina, němčina, čeština, spisovná polština). Podle příslušných zdrojů⁶ kosmopolitní středověkou latinu zde ve 14. stol. doprovázela němčina, kterou ve 30. letech 15. stol. vystřídala tehdy relativně vyspělá čeština, která se zde udržela prakticky do další germanizace, tentokrát habsburské (po r. 1653). Zrovna v češtině bylo sepsáno církevní

4 O 80 let později (1861) došlo v habsburské monarchii ke zrovnoprávnění katolíků a evangelíků na základě tzv. protestantského patentu.

5 PANIC, I.: *Język mieszkanców Śląska Cieszyńskiego od średniowiecza do połowy XIX wieku*. Cieszyn: Polskie Wydawnictwo Historyczne, 2016.

6 Ibidem.

zřízení (1568), zatímco, školské zřízení (1584) vzniklo v němčině. I zmíněný mistr Třanovský napsal svůj kancionál *Cithara sanctorum* (harfa svatých), jenž se používal do r. 1865, v českém jazyce.⁷

Na druhé straně těšínští evangelíci augsburského vyznání dováželi náboženskou literaturu nikoli z husitských českých zemí, ale z polských středisek (Královce, Vilnius, Toruň, Gdaňska, Poznaň, Břehu – ležícího u řeky Odry mezi Opolí a Vratislaví), a to proto, že byla pro místní lid nejsrozumitelnější.⁸ Takto se v mnohých těšínských domácnostech ocitla polskojazyčná verze Lutherovy Domové postily (*Postylla domowa*), Břeská bible (*Biblia brzeska*), Gdaňská bible (*Biblia gdańska*), hlavně pak postila poznaňského a vilniuského polského kazatele Samuela Dambrowského, nazývaná jednoduše *Dąbrówka*. Polština jako jazyk nejbližší zdejším věřícím korespondovala s požadavkem pietistů na individuální, vnitřně prožitou religiozitu. Dlouho na sebe nenechaly čekat ani originální práce těšínských pastorů. Za první se považuje *Wierność Bogu y cesarzowi czasu powietrza morowego należąca a pokazana przez Jana Muthmana sługę Ewanjeliey przy kościele Jezusowym przed Cieszynem*⁹. (1716), jež byla napsána v polštině, záměrně uzpůsobené pro těšínského příjemce. Následovaly další knihy a brožury nejen zásluhou tohoto autora, ale i jiných. Dochované písemné texty – kázání – sepsaná duchovními na konkrétní nedělní bohoslužby a církevní svátky jsou svědectvím jazykových poměrů v Těšíně a okolí, zejména na venkově, kde tito kněží působili. Jsou svědectvím důležitého postavení polštiny ve zdejší komunikaci a role, jakou plnila v životě lidí. Jsou svědectvím toho, že řada evangelických farářů jiného původu (např. z moravského Valašska) se během svého působení na Těšínsku místnímu jazyku naučila a respektovala jej ve svých projevech k věrným.¹⁰

Závěrem zbývá doplnit, že nová publikace, která nás tímto zajímavým tématem provází, vznikla zásluhou tří badatelů z Ostravské univerzity (polonistek Jany Raclavské a Urszuly Kolber, historika Józefa Szymeczka), o úvodní slovo se postaral rovněž rodák z Těšínska, známý dialektolog a folklorista Karol Daniel Kadłubiec. Čtenáři se nejdříve seznamují s historickými okolnostmi provázejícími komplikovaný proces reformace v těšínském Slezsku, následně jsou jim představeny jednotlivé osobnosti a jejich osudy, názory, díla. Autorky si všímají jednak žánrových zvláštností

7 Práce byla vydána v exilu, ve slovenské/uherské Levoči v r. 1636, což nebránilo tomu, aby se dostala zpět na Těšínsko. Nahradil ji polský kancionál (první vydání v r. 1865), jehož autorem byl místní pastor Jerzy Bogusław Heczko.

8 Tento dialekt byl tak populární, že lze předpokládat jeho přítomnost ve výuce i na (církevních) školách, jež oficiálně uváděly jiný (národní, spisovný) kód.

9 Věrnost příslušící Bohu a císaři v době morového povětrí, předána Janem Muthmanem, evangelickým sluhou Božím při kostele Ježíšově v Těšíně.

10 Specifikům této kazatelské těšínské polštiny se věnují v podrobné analýze zejména autorky prezentované publikace – Jana Raclavská a Urszula Kolber.

analyzovaných textů, jednak jazykových prostředků, které odráží jazykovou situaci na Těšínsku (zejména v 18. a 19. stol.), stav a úroveň zdejší polštiny – v psané formě. Důležitou součástí monografie jsou cenné přílohy v podobě celkem kvalitních fotografií starých rukopisů.¹¹

Z dosud uvedeného i ze samotné publikace plyne, jak upřímná byla nejen zbožnost, ale i společenská angažovanost místních evangelických farářů. Jejich pohnuté životní osudy vypovídají o jejich vysoké morálce, vnitřní integritě, neobyčejné statečnosti a odvaze odolávat představě poklidného života, v souladu s ideologií vrchnosti. Vypovídají o jejich vzdělanosti, rozhledu a jazykové kompetenci (absolvovali univerzity v Lipsku, Wittenbergu, Jeně, Vídni či další evropských městech). Byli si vědomi toho, že nejvíce věřících pochází z dolních společenských vrstev, a má-li být jejich víra upřímná, musí být poznávána a praktikována v mateřském jazyce. Jen tak lze dojít k naplnění známé evangelické teologické normy: *sola Scriptura*.

Literatura:

- PANIC, I.: *Język mieszkanców Śląska Cieszyńskiego od średniowiecza do połowy XIX wieku*. Cieszyn: Polskie Wydawnictwo Historyczne, 2016.
- RACLAVSKÁ, J., KOLBER, U., SZYMECZEK, J.: *Kazania cieszyńskie. O ich języku w kościele luterańskim*. Czeski Cieszyn / Český Těšín: Konges Polaków w Republice Czeskiej, 2022. 311 s. ISBN 978-80-8781-31-1.
- RÓŽAŃSKA, A.: Religia jako płaszczyzna funkcjonowania stereotypów w świadomości młodzieży pogranicza polsko-czeskiego. In: LEWOWICKI, A., GRABOWSKA, B. (eds): *Spoleczności pogranicza. Wielokulturowość, edukacja*. Cieszyn: Uniwersytet Śląski – Filia w Cieszynie, s. 86–98.

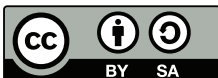
About the author

Irena Bogoczová

University of Ostrava, Faculty of Arts, Department of Slavonic Studies, Ostrava, Czech Republic

Irena.Bogoczova@osu.cz

<https://orcid.org/0000-0002-0818-193X>

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

11 RACLAVSKÁ, J., KOLBER, U., SZYMECZEK, J.: *Kazania cieszyńskie. O ich języku w kościele luterańskim*. Czeski Cieszyn / Český Těšín: Konges Polaków w Republice Czeskiej, 2022, s. 171–309.